

Список використаних джерел

1. *Андрущенко В. П.* Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу / В. П. Андрущенко. – К. : ТОВ «Атлант ЮемСі», 2005. – 498 с.
2. *Булгаков С. Н.* Капитализм и земледелие / С. Н. Булгаков. – СПб.: Типогр. и литогр. В. А. Тихонова, 1900. – Т. 2. – 458 с.
3. *Бунге Н. Х.* Очерки политико-экономической литературы / Н. Х. Бунге. – СПб., 1895. – 332 с.
4. *Гесць В. М.* Соціогуманістичні складові переходу до ринкової економіки / В. М. Гесць // Економіка України. – 2000. – № 2. – С. 4-11.
5. *Гернего О. О.* Ідея соціальної справедливості як важливий фактор регіонального та загальнодержавного розвитку / О. О. Гернего // Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. – 2001. – № 2 (частина 1).
6. *Гьофе О.* Демократія в епоху глобалізації: пер. з нім. / О. Гьофе. – К. : ППС-2002, 2007. – 436 с.
7. *Колодко Г. В.* Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн / Г. В. Колодко. – К. : Основні цінності, 2002. – 248 с.
8. *Мирошниченко Г. А.* Модифікація ідей соціальної справедливості в історії суспільно-політичної думки / Г. А. Мирошниченко // Актуальные проблемы развития общественной мысли и практики управления : сб. научных трудов. Вып. 1. – Запорожье, 1995.
9. *Мочерний С. В.* Методологія економічного дослідження / С. В. Мочерний. – Львів, 2001. – 397 с.
10. *Пазенок В. С.* Суспільство на порозі ХХІ століття: філософське осмислення / В. С. Пазенок. – К., 1999. – 302 с.
11. *Постмодерн: переоцінка цінностей* : зб. наук. праць / відп. ред. В. С. Лук'янець, В. С. Ратніков. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2001. – 314 с.
12. *Ролз Дж.* Теорія справедливості / Дж. Ролз ; пер. і науч. ред. В. В. Целиев. – Новосибирск : Изд-во Новосибирского ун-та, 1995. – 536 с.
13. *Сорокин П. А.* Проблема соціального рівності / П. А. Сорокин. – Петроград, 1917. – 120 с.
14. *Туган-Барановський М. С.* Современный социализм в своем историческом развитии / М. С. Туган-Барановский. – СПб., 1906. – 161 с.
15. *Хайек Ф.* Конкуренція як процедура відкриття / Ф. Хайек // Мировая экономика и международные отношения. – 1990. – № 12. – С. 316.
16. *Ясперс К.* Смысл и назначение истории / К. Ясперс; П. П. Гайдученко (сост.); М. И. Левина (пер. с нем.). – 2-е изд. – М. : Республика, 1994. – 527 с.

УДК 316.6

Ю.В. Орешета, асистент

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ПРОФЕСІЙНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ЯК ОДНА З УМОВ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті аналізуються основні механізми становлення людини як професіонала, а саме: самоідентифікація, професійна самоідентифікація. Професійна самоідентифікація розглядається як один з механізмів і водночас як детермінанта становлення професійної самосвідомості особистості, як результат фахової підготовки та професійного становлення.

Ключові слова: самоідентичність, професійна самоідентифікація, самовизначення особистості.

В статті аналізуються основні механізми становлення людини як професіонала, а саме: самоідентифікація, професійна самоідентифікація. Професійна самоідентифікація розглядається як один з механізмів і водночас як детермінанта становлення професійного самосвідомості особистості, як результат професійної підготовки та становлення.

Ключевые слова: самоидентичность, профессиональная самоидентификация, самоопределение личности.

The basic mechanisms of the formation of man as a specialist such as self-identity, professional self-identifications are analyzed in the article. Professional self-identification is examined as one of mechanisms and at the same time becoming determinant of becoming of professional consciousness of personality, as a result of professional preparation and professional becoming.

Key words: *self-identity, professional self-identifications, self-determination of personality.*

Постановка проблеми. Ставлення до обраної професії, вміння побачити її з боку та себе в ній – відіграє велику роль у становленні студента як професіонала. Від вирішення проблеми професійного самоусвідомлення особистості значною мірою залежить підготовка майбутніх фахівців. Оскільки сучасна молодь живе в умовах інформаційного середовища, то завданням системи освіти буде навчити жити її в цьому середовищі, створити умови для неперервної освіти.

Різномісний та гармонійний розвиток особистості як найвищий пріоритет суспільства XXI століття має закладатися всією системою середньої та вищої освіти як провідна мета виховання і навчання. Головною ланкою стає створення нової філософії освіти, яка б узагальнено охоплювала стратегічні напрями перебудови освітнього процесу та опосередковано ініціювала створення реально діючих технологій гуманізації освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями професійної самоідентифікації присвячено чимало праць вітчизняних дослідників. Загалом, питаннями професійної самоідентифікації та особливостями самосвідомості фахівців різних професій займалися такі вчені, як В.С. Агеєв, Е. Еріксон, В.Л. Зливков, О.М. Іванова, Н.І. Кривоконь, П.В. Макаренко, А.К. Маркова, В.Г. Панок, Л.М. Чабан, Н.В. Чепелева, В.А. Ядов та ін.

Метою статті є визначення основних механізмів (самоідентифікація, самоідентичність, рефлексія, самооцінка), які впливають на формування професійного самоусвідомлення особистості в процесі навчання та сприяють професійному становленню майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. Особливо актуальною стала проблема самоідентифікації, у першу чергу молоді, з моменту, коли Україна проголосила курс на створення демократичної незалежної держави. Демократія не може розвиватися інакше, ніж на основі самовизначення кожного громадянина за його інтересами, потребами і реальними особистісними здібностями. А рух у напрямку незалежності має своєю необхідною передумовою становлення і зміцнення національно-політичної єдності народу на основі самоідентифікації хоча б більшості, якщо не всіх людей, як громадян цієї держави, що усвідомлюють свою приналежність до українського громадянського суспільства України. Тому проблема самоідентифікації привертає все більшу увагу соціологів, філософів, психологів.

Проблема самоідентифікації стає предметом міркувань задовго до появи цього терміна в соціальній філософії, соціології і психології, коли людина починає задумуватися про саму себе як індивіда, що знаходиться в системі міжособистісних та соціальних відносин із собі подібними.

Методологічною основою всебічного осмислення ідентифікаційних процесів виступає багата філософська спадщина з проблем самовизначення, самовдосконалення і самореалізації особистості. Сократівське “пізнай самого себе”, триєдність розуму, пам’яті і волі Аврелія Августина, раціональний, логічний початок соціальної антропології епохи Відродження і Нового часу (Ф. Петрарка, Р. Декарт, Б. Паскаль), пошуки самого себе у Г.С. Сковороди, фіхтеанське самоутвердження, “загальна са-

мосвідомість” Г. Гегеля, міркування про самоідентичність людини Ж.-П. Сартра, “розпач-виклик” особистості, що самоідентифікується, охочої стати творцем свого “Я” у С. К’еркегора, невтомна боротьба індивіда з самим собою й оточенням за своє “справжнє Я” у М. Бердяєва, комунікативна практична філософія постмодернізму (Ж.-Ф. Ліотар, К.-О. Апель, Ю. Хабермас), що проголосила принцип рівно-суб’єктності всіх учасників дискурсу – все це суттєві кроки до сучасного розуміння змісту і соціальної функції самоідентифікації особистості [7].

З кінця 80-х рр. проблеми ідентифікації і самоідентифікації особистості привернули увагу багатьох закордонних і вітчизняних дослідників, що було пов’язано з процесом демократизації, краху тоталітарних режимів у Східній Європі, зростання національної самосвідомості і посилення тенденції індивідуального самовизначення в соціальному просторі. Все це сприяло актуалізації соціальної потреби самовизначення особистості у системі суспільних взаємозв’язків і взаємодій.

Особливу роль набуває самоідентифікація особистості в кризовій ситуації подолання старої і становлення нової соціальної системи, коли в цілому суспільство характеризується нестійкістю. Внаслідок цього стає актуальним для кожної особистості пошук свого місця, статусу в суспільній структурі, коли людина повинна сама вибирати свою стратегію і визначення своєї ідентичності в нових для неї соціально-економічних, політичних та культурних умовах.

Дослідники зазначають, що самоідентифікація – усвідомлення людиною своєї приналежності до конкретної суспільної групи, спільноти. Самоідентифікація надає можливості для вільного різноманітного розвитку особистості та формування соціальних характеристик, що дають змогу індивіду визначити певну соціальну позицію, сприяє його інтеграції до спільноти. Зазначено, що структура особистісної самоідентифікації полягає в єдності самопізнання та самооцінки особистісних якостей.

Самоідентифікація у всіх її проявах (як особистісна, так і соціальна) виступає найважливішою детермінантою становлення і збереження цільності особистості, тому що людина, яка не усвідомлює своєї ролі у системі соціальних відносин (за статтю, віком, громадянською, етнічною, територіальною, професійною приналежністю), позбавлена будь-яких підстав не тільки своєї орієнтації в суспільстві, але й цілеспрямованого визначення життєвих стратегій [7].

Досить часто під самоідентифікацією розглядається соціологічна складова цього поняття, а саме – ступінь визначеності у респондентів соціальної співвіднесеності до громадянських, етнічних, культурних та інших спільнот без врахування психологічних причин, механізмів і наслідків процесу самоідентифікації.

Більш психологізовано самоідентифікація розглядається як одна з потреб, що інтегрує обрані соціальні стандарти поведінки в структуру соціальної ідентичності суб’єкта. Крім того, суб’єкт самоідентифікації прагне проявити себе через персоніфікацію, обравши саме те, що, як йому здається, відповідає його ціннісним орієнтаціям [5].

Самоідентифікація є також важливою умовою становлення і збереження ідентичності людини, однак, на відміну від процесу ідентифікації, де людина порівнює себе з іншими, у процесі самоідентифікації відбувається співвіднесення себе з самим собою. В результаті цього формується уявлення про себе як унікальну особистість. Результатом самоідентифікації є формування «Образу Я» людини.

Самоідентифікація як психологічний механізм формування ідентичності виконує досить важливі функції: відбір нових особистісних та соціальних цінностей у струк-

туру ідентичності; переструктурування ідентичності відповідно до особливостей нових елементів, що увійшли до її структури; визначення індивідом значення та цінності нових елементів ідентичності та співставлення їх з попередніми соціальними цінностями, що також входять до структури ідентичності. Таким чином, самоідентифікація забезпечує стабілізуючу і водночас перетворюючу функцію соціалізації, оскільки в такий спосіб змінюється ієрархія соціальних пріоритетів у структурі ідентичності [1].

Особистісна самоідентифікація – уявне приєднання себе до певного соціального типу людей, ототожнення себе з ним.

Особистісна самоідентифікація спрямована на вироблення якостей особистості, які дозволяють бути прийнятими у спільноту, що викликає симпатії і надає можливість для особистісної безпеки і задоволення життєво важливих потреб людини.

Становлення особистості молодого фахівця значною мірою пов'язане з професійною самоідентифікацією. Професійна самоідентифікація студентів зумовлена мотиваційною структурою, що відображає, з одного боку, реалії соціального буття, а з іншого – духовні потреби молоді. Причому орієнтація на конкретну спеціальність хоча і є самою масовою, але охоплює половину студентів, а кожен третій визнає, що вибір вищого навчального закладу був або випадковим, або визначався практичними міркуваннями, наприклад: "краще вчитися, ніж працювати". Для періоду реформування економіки характерне падіння престижу науково-дослідницької діяльності і підвищення цінності практичної роботи, яка супроводжується високим заробітком. Усе менше студентів самоідентифікуються з раніше дуже почесним статусом ученого [7].

Одним з істотних рівнів формування ідентичності, який переважає у студентській молоді, є соціально-професійний рівень самоідентифікації.

Оскільки джерелами формування професійного самоусвідомлення є реальна діяльність фахівця, а також думка про нього тих, хто оточує (колег, керівництва, тощо), то ці джерела стають доступними завдяки дії механізмів самоідентифікації та самоідентичності, рефлексії (самоаналізу, усвідомлення себе, отримання "зворотного зв'язку") та самооцінки. Особистість, яка прагне до професійної майстерності, зацікавлена в розвитку в собі цих механізмів.

Першим механізмом професійного самоусвідомлення є, на наш погляд, самоідентифікація. За своєю природою вона є одним із найпростіших способів розуміння іншої людини, тобто уподібнення себе до неї. У реальних ситуаціях взаємодії люди користуються цим прийомом, коли припущення про внутрішній стан партнера по спілкуванню будується на підставі спроби поставити себе на його місце. Більшість визначень поняття "самоідентифікація" свідчить про те, що під ним розуміється самоототожнення особистості з певним зразком, людиною, групою, формування власної ідентичності, індивідуальності, а також фундаментальний механізм не тільки когнітивної, а й регуляторної сфери психіки та особистості взагалі.

Професійна самоідентифікація становить процес самостійного зіставлення людиною своїх здібностей, професійних можливостей із професійно-кваліфікаційними вимогами. Становлення професійної самоідентифікації, досягнення професіоналізації опосередковане тривалим, поетапним розвитком особистості. Спочатку це етап навчання, накопичення досвіду, теоретичних знань. Далі це психологічний бік професіоналізації, коли особистість спостерігає, засвоює, уявляє себе і свою майбутню професію. Потім – етап саморефлексії, усвідомлення індивідом реального стану

справ, ухвалення або неприйняття ним або професійним співтовариством його як професіонала. У процесі професійної підготовки зі зростанням професійної освіти зростає також самоідентичність майбутнього фахівця. Низька практична підготовка, невпевненість у своїх професійних здібностях, невизначеність в обраній спеціальності можуть бути причинами кризи майбутнього професіонала.

Саме тому однією з важливих якостей формування майбутнього фахівця є професійне самоусвідомлення, яке сприяє творчій спрямованості й продуктивності в професійній діяльності, а також є одним із головних компонентів професійного самовизначення, тому воно набуває важливого значення для професійного становлення майбутнього фахівця і має свій специфічний професійний зміст, який охоплює сукупність знань, умінь і навичок із фахових та фундаментальних дисциплін, знання умов професійного самовдосконалення [2].

Необхідною умовою професійної самоідентифікації є неодмінне проходження всіх її етапів, з притаманними їм особливостями, а саме:

Підготовчий етап – тут відбувається професійне самовизначення особистості (враховуються уявлення про професію, її стереотипи й образи; мотиваційний компонент вибору професії; професійно важливі якості, необхідні для її оволодіння; визначається власне місце в обраній професії, на основі врахування вимог до особистості щодо конкретної спеціалізації).

Етап прийняття – готовність студента до виконання професійних функцій (усвідомлення соціальних професійних ролей та установок; сформованість індивідуальних стереотипів обраної професії, співвіднесення їх з поглядами, виробленими в суспільстві; порівняння системи особистісних смислів індивіда стосовно системи професійних цінностей).

Самореалізація – відхід від репродуктивного виконання на користь творчого (співвіднесення людиною власних життєвих цілей, задатків, здібностей з об'єктивними можливостями їх реалізації у сфері праці; врахування власного рівня домагань, досвіду успіху і невдач у професійній діяльності).

Отже, професійна самоідентифікація є одним з механізмів і в той же час детермінантою становлення професійної самосвідомості особистості. Це певною мірою усвідомлене (емоційно насичене) відчуття належності до професійної групи. Професійна самоідентифікація забезпечує стабілізаційну та перетворювальну функції соціалізації, і головним завданням ВНЗ є створення максимально комфортних умов для інтеграції студента в професію.

Грунтуючись на аналізі теоретичних доробок, можна зазначити, що формування професійної «Я-концепції» базується на загальній «Я-концепції», в процесі професійного самовизначення особистості, засвоєнні функціонально визначених професійних ролей, входження особистості до професійного середовища та динаміці оцінювання себе як фахівця.

Як і загальна, професійна «Я-концепція» особистості містить три основні компоненти: когнітивний (уявлення про свої професійні здібності та можливості, самоідентифікація з представниками професійної групи та професійною діяльністю), емоційно-оцінний (самовідношення до себе як до професіонала, емоційна ідентифікація з професійним середовищем) та поведінковий (прагнення бути зрозумілим, визначення стилю діяльності, підвищення свого професійного статусу, встановлення професійного контакту з різними партнерами у професійному спілкуванні) [1].

Під час формування професійної «Я-концепції» важливими є такі фактори: сформованість індивідуальних стереотипів певної професії, співвіднесення їх з поглядами, виробленими в суспільстві; вплив групових експектацій на дотрудовій стадії соціалізації та розвиток образів професії як процес співвіднесення людиною власних життєвих цілей, задатків, здібностей з об'єктивними можливостями їх реалізації у сфері праці [4].

Таким чином, залежно від сфери діяльності або конкретної професії, професійна самоідентифікація особистості розглядається як зміна ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності та зміна ставлення до самої цієї діяльності. Психологічне ставлення розуміється при цьому як цілісна система індивідуальних, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності. В процесі професіоналізації змінюються ставлення та вимоги індивіда до себе як особистості. Таким чином, важливим аспектом у навчальній діяльності є не тільки надання професійної освіти, а й формування мотивації професійної діяльності, направленості в професію, адекватної самооцінки, позитивної «Я-концепції», професійної ідентифікації, професійної компетентності та відповідальності, рефлексії та емоційної рівноваги майбутнього фахівця [3].

Роль професійної самоідентифікації полягає у створенні та співвіднесенні уявлень (особистих та суспільно необхідних) про обрану трудову діяльність, у формуванні самооцінки, а отже, і в ефективності інтеграції в ту чи іншу професію. Причому професійна самоідентифікація залежить від професійних стереотипів, образів, уявлень, оскільки безпосередньо сам ідентифікаційний процес здійснюється з урахуванням цих явищ. Особливого значення набувають також поняття професійної позиції та професійних ролей, оскільки розкриття особистісного аспекту професійної ідентифікації (на відміну від соціального) можливе лише тоді, коли відома система особистісних смислів індивіда стосовно системи професійних цінностей. Професійна самоідентифікація (поряд з рефлексією) виступає як механізм формування професійної «Я-концепції» завдяки засвоєнню функціонально визначених професійних ролей та динаміці оцінювання себе як фахівця.

Професійна самоідентифікація також може розглядатися і як результат фахової підготовки та професійного становлення. В цьому випадку йдеться про ідентичність особистості, яка стає результатом професійного становлення за умов належного рівня усвідомлення необхідності самовияву, саморозвитку і самовдосконалення в професії. Тому самоідентифікація виступає як шлях до розвитку творчої спрямованості та креативності індивіда.

Професійна самоідентифікація тісно пов'язана зі структурою професійних образів, які містять уявлення про суб'єкт професійної діяльності, мотиваційні компоненти, професійно важливі якості, вимоги до особистості щодо конкретної спеціалізації. З іншого боку, образ професії містить уявлення про зміст діяльності, а отже, про її об'єкт, цілі, засоби, форми окремих дій. Система професійних уявлень особистості розвивається у ціннісно-смысловому вираженні і входить до системи індивідуального світогляду. Професійні уявлення фахівців можуть виконувати важливі функції інструментів пізнання, а отже, опису, класифікації та розуміння феноменів, що характеризують цей вид діяльності. Вони також сприяють адаптації особистості в професії, розширюють можливості самої професійної діяльності [4].

Професійне самовизначення розглядається не тільки як конкретний вибір професії, але і як безперервний процес пошуку сенсу в обраній, освоєній професійній

діяльності. При такому розумінні професійне самовизначення – це процес виборів, які передують наступним крокам і кожен з яких розглядається як важлива життєва подія, що визначає подальші кроки на шляху професійного розвитку особистості.

Основа професійного самовизначення складають такі психологічні чинники: усвідомлення цінності суспільно корисної праці, загальна орієнтація в соціально-економічній ситуації в країні, усвідомлення необхідності загальної і професійної підготовки для повноцінного самовизначення і самореалізації, орієнтація у світі професійної праці, виділення подальшої професійної цілі (мрії), зіставлення мрії з іншими важливими життєвими цілями, знання про обрані цілі, внутрішні перепони, які ускладнюють досягнення обраної цілі та ін.

Професійне самовизначення – це багатомірний процес, в якому відбувається виділення завдань суспільства і формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність. Професійне самовизначення можна розглядати як серію завдань, які суспільство ставить перед особистістю і які вона повинна послідовно вирішити протягом певного періоду часу; процес поетапного прийняття рішень, за допомогою яких формується баланс між своїми вподобаннями та схильностями, з одного боку, та потребами існуючої системи суспільного поділу праці – з іншого; процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність [6].

Висновки. Отже, професійна самоідентифікація зумовлює розвиток професійної самосвідомості, професійної “Я-концепції” і може розглядатись як важлива умова соціалізації та самопізнання в професії, формування її образів. Професійна самоідентифікація забезпечує стабілізаційну та перетворювальну функції соціалізації. А вибір професії є дуже важливим життєвим кроком, і від того, наскільки правильно обраний життєвий шлях, залежить душевний стан особистості, її місце у суспільстві, усвідомлення власної системи цінностей. Важливим моментом у професійному самовизначенні особистості є стимулювання власної активності, розвитку властивостей особистості, які б опирались на визначену систему мотивів, потреб і ціннісних орієнтацій.

Список використаних джерел

1. *Гребенюк М. О.* Професійна самоідентифікація студентів в умовах навчання у ВНЗ [Електронний ресурс] / М. О. Гребенюк. – Режим доступу : <http://www.psyh.kiev.ua>.
2. *Завалевська О. В.* Формування професійного самоусвідомлення особистості в професійному становленні майбутнього фахівця / О. В. Завалевська // *Образовательное пространство и индивидуальность: современная дидактика, задания диагностики, оценка качества образования* : збірник матеріалів конференції. – Одеса, 2011.
3. *Кисляк Л.* Психологічні засади забезпечення професійної підготовки спеціалістів-аграріїв [Електронний ресурс] / Л. Кисляк. – Режим доступу : <http://www.conferences.neasmo.org.ua/node/472>
4. *Кривоконь Н. І.* Соціально-психологічні чинники професійної самоідентифікації фахівців системи соціального захисту населення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 “Соціальна психологія” / Н. І. Кривоконь. – К., 2002. – 20 с.
5. *Панок В.* Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К. : Либідь, 1999. – 533 с.
6. *Поліщук О. М.* Вплив ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення [Електронний ресурс] / О. М. Поліщук, А. Ю. Банарь. – Режим доступу : <http://www.rusnauka.com>.
7. *Стояно О. О.* Самоідентифікація студентства як процес самовизначення особистості в сучасному суспільстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 “Історія філософії” / О. О. Стояно. – Одеса, 2004. – 19 с.